TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

Yayınları: 24
Seri: IX — Sayı: B2

ÇAKA BEY

İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi
M. S. 1081 - 1096

AKDES NİMET KURAT

(Üçüncü baskı)

ANKARA
1966

Yayınlayan: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
Tunus Caddesi 16, Bakanlıklar — Ankara
Tel : 12 06 56 — 17 73 47
Dizilip basıldığı yer: Ayyıldız Matbaası A. Ş., Ankara

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bu eseri, Cumhuriyet devrinde İzmir ve civarının imarında, okul binalarının yapılmasında büyük hizmeti görülen merhum General Kâzım Dirik'in hâtırasına ithâf ediyorum.

İKİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

İzmir ve civarındaki adaların ilk Türk Beyi olan "Çaka"nın hayatını aydınlatan küçük bir eserimiz, o sıralarda Trakya Genel Müfettişi ve ayni zamanda, Edirne ve yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Fahri Başkanı General Kâzım Dirik'in delâletiyle bastırılmıştı. Edirne ve yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu yayınlarından (1. İstanbul 1936, 34 sahife). General Kâzım Dirik bu kitabı Türkiye'nin her tarafına yaymış ve İzmir'in ilk Türk Beyini tanıtmağa çalışmıştı. "Çaka"nın neşri münasebetiyle İstanbul ve Anadolu gazetelerinde yazılar çıkması, esere karşı umumî ilginin çokluğunu göstermiş oldu. Bundan başka hususî olarak da mektuplar aldık ve eser hakkında bazı muhterem zevatın ne düşündüklerini öğrenmiş olduk. Gazete makaleleri arasında 25/Kasım/1936 tarihli "Cumhuriyet gazetesinde M. Turhan Tan'ın bir yazısını zikretmek isteriz. M. Turhan Tan şunları yazmıştı :

"İşte hacmi küçük, mevzuu büyük bir eser. Bu küçük kitapta Türk tarihinde şimdiye ka-

dar mühmel bırakılmış bir kısım yeni ele alınıyor. İzmir'e Türk Bayrağını ve Türk hakimiyetini ilk götüren kahramanın hayatı tasrih olunuyor."

Dedikten sonra devam ederek :

"Yurdumuzda tarihle uğraşanların çoğu İzmir'in Türkleştirilmesi bahsinde kuvvetli bir bilgi sahibi değildir." diyor.

Bundan on yıl önce merhum M. Turhan Tan tarafından söylenen sözlerin bugün dahi varid olduğunu tekrarlarsak, büyük bir hataya düşmüş olmayız. Hakikaten İzmir'in Türkleştirilmesi tarihinin başlangıcı lâyıkiyle bilinmiyor. Halbuki bu bahsiyn millî tarihimiz için ne büyük değeri olduğunu söylemeğe lüzum yoktur.

İzmir'de Türk hâkimiyetinin kurulması, Anadolu'nun Selçuklular tarafından açılması devrinde yani birinci Haçlılar Seferinden evvelki bir zamana rastlar. İzmir'deki ilk Türk Beyinin adına "Çaka" dememiz, bazı itirazları mucip oldu ve bunun "Çağa" olması lâzımgeldiği ileri sürüldü. Ankara, Hava Genel Komutanı sayın Korgeneral Hüsnü Kılkış'ın, 1/Ekim/1938 tarihli mektubunu, bu cihete ve bazı diğer problemlere temas ettiğinden aynen veriyoruz:

"Sayın Akdes Nimet Kurat,

1 — Trakya Umumî Müfettişi General Kâzım Dirik tarafından bir kaç sene evvel bana gönderilmiş olan eserler arasında sizin eseriniz olan "Çaka" kitabını merakla okumuştum. Bu eserin adını neden "Çaka" koyduğunuzu da tahlil ederek yazıyorsunuz, ben de bu ad için merak ettim. Biraz da tarihe meraklı olduğumdan, bu merakım ziyadedir.

Eserinizin asıl alınma kökü olan İmparator Aleksi Komnen'in kızı Anna'nın kitabına Çağa Beyin adı (Çahas) olarak yazıldığına göre, bu kızcağız kendi zamanında yaşıyan bu meşhur Türk Beyinin adını doğru yazmış olsa gerektir. Rumların, kelimelerin sonlarına koydukları "S" harfini kaldırırsak Türk Beyinin adı Çaha olur ki, bunun Türkçe yazılışı Çağa'dır.

Çağa sözü "Acemi" mânasına gelir, genç demektir; meselâ Çağatay kelimesinde "acemi tay" demektir; pek taze ve yeşil bademlere de Çağala denilmesi, Çağa esasından gelmişe benzer. Bu sebeple İzmir'i almış ve orada hükûmet kurmuş olan Selçuk Türklerinden Çağa'nın adı "Çaka" değil, "Çağa" dır sanırım.

II — Çağa Bey, Danşiment Beyin arkadaşlarından olduğuna göre, bunun Danişment Beyle beraber hareket etmiş olması ve bir mu-

harebede esir düşmesi ihtimali kitabınızda yazılmaktadır.

Danişment Bey, Sivas, Kastamonu, Bolu taraflarına sarktığına göre, Çağa Bey'in de bu civarda dolaştığında şüphe yoktur.

Bu ayın başında otomobil ile İstanbul'dan Ankara'ya gelirken Bolu yolundan geçmiştim. Bolu ile Gerede arasında bir Reşadiye köyü ve yanında bir de gölü vardır. Bu köyün ve gölün şimalinde iki tane Çağa köyü vardır; bir tane de Çağa gölü vardır. Bundan yedi yıl önce de Zonguldak'tan Devrek üzerinden Bolu'ya giderken, bu köyü ve gölü görmüştüm. Bu son geçişimde cadde üzerinde "Yeni Çağa köyüne gider" diye bir levha görünce, sizin kitabınızın kahramanı gözümün önünde canlandı.

Bu halde; Çağa Bey Anadolu içinden geçerken Ilgaz (Koçhisar), Çarkeş (Çerikeş), Gerede üzerinden ilerlemiştir. Ve şimdi Çağa gölünün ve köylerinin bulunduğu civarları ele geçirmiştir. Bizanslıların eline de Bolu civarında tutsak düşmüş olması ihtimali kuvvetlidir. Göl ve köy isimleri bu hakikatin devamlı ifâdesi olduğuna kanaat getiriyorum.

Şu halde Çağa Beyin gerek adının doğruluğu ve gerek geçtiği ve muharebe ettiği yerlerin izleri canlı olarak durmaktadır."

*
**

Sayın general bu münasebetle gayet mühim bir mevzua temas etmiş bulunuyorlar. Anadolu "Yeradları" (Toponimi) ile millî tarihimiz arasındaki münasebet, Anadolu Türk tarihinin bu faslı henüz ele alınmamıştır. Halbuki bu sahada mühim neticeler elde edileceği şüphesizdir. General Hüsnü Kılkış'ın işaret ettikleri "Çağa gölü" ve "Çağa köyleri" ile (Bk. Türkiye haritası 1: 800.000-16/17 CD.) bizim "Çaka" arasında bir münasebet olup olmadığını tesbit edemedim. Bu köylerin nasıl ve ne zaman kurulduklarını incelemek için kâfi derecede malzeme ele geçiremedim. Bundan ötürü sayın generalin fikrini ne kabul ve ne de reddediyorum. Fakat bu mesele üzerine dikkatimi çekişinden ötürü kendilerine bilhassa müteşekkirim. Çağatay, Çağrı adları düşünülürse, İzmir Beyinin hakiki adı "Çağa" olabilir ve Oğuz lehçesine uygundur. Fakat filolojik düşüncelerle bunun "Çaka" şeklini kabul ettik. Önce "Çaka" olup ta sonraları "Çağa" ya dönmüş olması da mümkündür. Anadolu'nun açılışına dair şark İslâm kaynaklarında bu zata ait malûmatın olmayışı, meselenin kat'i olarak halline imkân vermiyor. Adı ister "Çaka" veya "Çağa" olsun bizim için önemli cihet, onun Türk tarihindeki yerinin lâyikiyle bilinmesi ve adının daima anılmasıdır. Halbuki "Çaka" kita-

bının nüshası tükenmiş olduğundan, bir çok meraklı Türk aydını İzmir'in ilk Türk Beyi hakkında malûmat edinemiyor. Bundan ötürü "Çaka"nın ikinci basımını çıkarmak gerektir. İzmir Karşıyaka Halkevi, bu işi üzerine almakla millî tarihimiz için faydalı bir hizmet yapmış oluyor. Bu münasebetle Karşıyaka Halkevi Başkanı Hilmi Ziya Apak'a teşekkür etmeyi ve Çaka Beyi İzmirlilere ve Türkiye'ye tanıtmak yolunda büyük gayret sarf eden merhum General Kâzım Dirik'in hatırasına, bu eserin ikinci basımını ithaf etmeyi müellif kendisi için bir borç bilir. İzmir'de Çaka Bey hatırasını yaşatmak için, İzmir'in sayın vatandaşlarına, İzmir Valisine ve Belediye Başkanına, "İzmir'in büyük meydanlarına veya caddelerinden birine: Çaka Bey" adı verilmesi gerektiğini 10 yıl evvel yaptığı gibi bir daha hatırlatmayı da müellif kendisi için bir borç sayar.

Ankara 15/Kasım/1945

Akdes Nimet KURAT

BİRİNCİ BASIMA ÖNSÖZ

(İzmir Antikite Sevenler Kurumu) tarafından 1934 tarihinde bastırılan (İzmir Rehberi)nde İzmir'i ilk zapteden Selçuk kahramanlarından Çaka Beye pek az yer verilmişti. 1935 yılında Ege bölgesinde incelemeler yapan Sayın Üniversite Tarih doçenti Nimet Kurat bu Türk Kahramanının daha geniş ölçüde tarihçesini yazmayı üzerine almıştı. Kıymetli doçent bu eserini yazmakta İzmir Antikite Sevenler Kurumu'na ve Ege tarihiyle büyük Türk tarihine bir armağan vermiş oluyorlar. İzmir ilinin eski valisi ve o bölge Antikite Sevenler Kurumu'nun en eski arkadaşı olmak vasfiyle bu kıymetli eseri bastırmakla İzmir'in kıymetli ve çalışkan Kurumuna arkadaşça yardım etmiş oluyor. Nimet Kurat'a taktir ve teşekkürlerimizi sunarız.

Trakya Umumî Müfettişi
Edirne ve yöresi Eski Eserleri Sevenler
Kurumu Fahrî Başkanı
K. Dirik

ANADOLU'NUN TÜRKLER TARAFINDAN ALINDIĞI SIRADA BİZANS'IN DURUMU

1071 Malazgirt (Mantzikiert) deki Türk zaferi Bizans İmparatorluğu için ilk kat'i ölüm darbesi oldu. Bu yenilgiden sonra çok az bir zaman içinde Türk atlıları ta Marmara ve Akdeniz kıyılarına kadar ilerledi ve bir çok yerleri bir daha terketmemek şartiyle işgal ettiler. Anadolu Bizanslılardan alınırken bilhassa Kutalmış adlı komutanın oğulları şan ve şeref kazandılar. Artuk, Tutuk, Afşın, Danişment, Mengücik ve sair gibi kahramanların adları da Anadolu Türk fütühatı münasebetiyle sık sık anılır. Türk Beyleri ayni zamanda muhtelif cephelerden ilerlemişlerdi. Kutalmışoğlu Süleyman (sonraki Süleyman Şah) Cenubî Anadolu'yu almakla meşgulken, Kızılırmak ve Yeşilırmak havzalarını Danişment Bey zaptetmekte idi; buraları 1074 tarihindenberi Türklerin eline geçmiştir. Danişmentnâme'de meşgul olduğumuz devirden bir kaç asır sonra tertibedildiğinden doğruluğu hayli şüpheli olan malûmatta, Çavuldur Çaka adını taşıyan bi-

risi zikrediliyor. Bizans kaynaklarında Çaha adiyle zikrolunan, İzmirin ilk Türk hâkimi ile bu Çakanın ayni adam olup olmadığı kaynakların verdiği malûmattan kat'i olarak tesbit edilmiyorsa da her iki ismin ayni şahsa ait olduğunu zannetmek mümkün gibi görünüyor.

Bu meseleye temastan önce o sırada Bizans imparatorluğunun vaziyetini gözden geçirelim.

Bizans imparatorluğu II. Basilios Bulgar Oktonos'un ölümünden sonra (1025) karışık bir devre girmiş bulunuyordu. Makedonya sülâlesinin son mümessili olan imparatoriçe Zoé'den sonra, yani 1056 yılından itibaren tam 25 yıl, Bizans arkası kesilmiyen taht kavgaları içinde çalkalanmış ve bilhassa Anadolu'daki büyük çiftlik sahipleri aristokratların, merkez hükûmete karşı düşmanca vaziyet alması, imparatorluğun sür'atle zayıflamasını mucip olmuştur. Bu sıralarda Bizans imparatorluğu üç taraftan hücuma maruz kalmıştı. XI inci asrın ortalarından itibaren Tuna boyundan Peçenekler mütemadiyen imparatorluğun Balkanlardaki İllerine akın yapıyorlardı; ayni zamanda, aşağı İtalya ile Sicilya'da bir devlet kurmuş olan Normanlar, Epirüs'e geçmek üzere bulunuyorlar ve bilhassa Anadoluda - Türkler hakimiyetlerini Marmara sahillerine kadar uzat-

mak için savaşa girmişlerdi. Dış tehlikenin gittikçe büyümesi nisbetinde Bizansta imparatorların o kadar sık değiştiğini görüyoruz. 1056 da Zoé'nin ölümünü müteakip tahta çıkarılan Michael Stratiotikos ancak bir yıl bu makamı işgal edebildi. Anadoludaki ordunun komutanı olan İsaak Komnenos, ordu tarafından 1057 de imparator seçildikten sonra hâkimiyet askerî partinin eline geçmiş bulunuyordu. Fakat iki yıl sonra İsaak Komnenos'un da yerini terkettiğini görüyoruz. Taht, daha ziyade mülkî idareye ehemmiyet veren, X. Konstantinos Dukas tarafından işgal edildi. (1059-1067). Bu imparator ölünce, karısı Eudokia, Bizansın bu sırada çok nam kazanmış olan generallerinden, Romanos Diogenes ile evlendi ve onu imparator yaptı. Alp Aslan'ın 1071 de Malazgirt'te esir aldığı IV. Romanos Diogenes işte bu zattır. Malazgirt yenilgisi üzerine tahta Michel VII. Parapinakes geçti. Bu zatın en az meşgul olduğu alan da savaş işleri idi. Bu vaziyet karşısında yeniden askerî partinin harekete geçtiğini görüyoruz. Küçük Asyadaki Bizans ordusu 1078 de Anadolu "Them"i strategi Nikeforos Botaneiates'i tahta çıkarmağa muvaffak oldu. Fakat artık epey yaşlı olması ve sıhhî durumunun da böyle işler görmeğe müsait olmayışı, askerî partiyi yeni bir aday seçmeğe sev-

ketti. Anadolunun en zengin aristokrat aileden birine mensup ve sabık imparator İsaak Komnenos'un yeğeni, aynı zamanda Anadolu ve Balkan harpleri esnasında kendini tanıtmağa muvaffak olan, Aleksios Komnenos bu durumdan istifade ederek Bizans tahtını ele geçirdi. İmparator Aleksios'un saltanatı bilhassa Türklere karşı mücadele ile temayüz eder. Fakat bu mücadelenin başlarında imparatora zafer kazandıran yine Türkler olmuştu. 1091 de, Lebunion yakınında Bizansı imha etmek üzere olan Peçenekler, Aleksios Komenosun ustalığı ile elde edilen Kumanlar tarafından yenilmişlerdi. 1092 de ta Çanakkaleye kadar gelmiş olan İzmir Beyi Çaka da, İznik Sultanı-Haçlılara karşı harpleriyle nam kazanan- I. Kılıç Aslan tarafından yine Aleksios Komnenos'un teşviki ile öldürülerek, Bizans yeni bir Türk tehlikesinden kurtarılmıştı. Nihayet 1096 da başlıyan Haçlılar hareketi Bizans imparatorluğunu muhakkak bir ölümden kurtarmıştı.

Bizansta durum böyle iken, Aleksios Komnenos tahta çıktığı zaman Anadolu'nun sahil şehirleri müstesna, bütün kısmı Türklerin eline geçmiş bulunuyordu. Sultan Melikşah'ın emriyle 1077'de Anadolu hâkimiyetine getirilen Kutalmışoğlu Süleyman (ölümü 1086), 1079-1080 yıllarında Akdeniz, Ege denizi ve Karadeniz

sahillerine kadar hakimiyetini yaydı. Bu Türk Beyi ayni zamanda Bizansın içişlerine karışacak kadar kuvvet ve maharet gösterdi İstanbulda tahta çıkabilmek veya tahtta tutunabilmek ve dıştan gelen tehlikeye karşı durabilmek için Bizans büyükleri, imparatorları, Süleyman şaha müracaat eder oldular. 1080 de Nikefors Melissenos adlı Bizans büyüklerinden biri, Süleyman şahın yardımı ile kendini imparator ilân etti ve İznik'te yerleşti. Bizans kuvvetleri İznik (Nikea) i muhasara edince, Süleyman şah Nikeforos Melissenos'a yardıma gelerek Bizans ordusunu kovdu. Fakat İznik'i işgal ile burasını payitaht yaptı. İznik 1097 Haziranına kadar Türkler elinde kalmıştı. Süleyman şahtan sonra İznik'te Beylerden Ebul Kasım, sonra Ebul Gazi ve bunu müteakip I. Kılıç Aslan hâkimiyet sürdüler. İznik'ten başka Anadolunun diğer yerlerinde de Türk Beylikleri teşekkül etti. Orta Anadoluda Sivasta, Danişment Beyin yerleştiğini biliyoruz. İzmirde ve belki Efeste birer Türk Beyliğinin teessüs ettiğini görüyoruz ki, bu araştırmanın mevzuunu da, İzmirde bu sıralarda hakimiyet süren Çaka teşkil edecektir.

ÇAKA (ÇAĞA)NIN GENÇLİĞİ

İzmir'in ilk Türk Beyi olan Çaka, Bizans kaynaklarının "Çaha" sı hakkında malûmatımız çok azdır. Umumiyetle Anadolu futuhatına dair, hele şahıslar hakkında zamanımıza kadar muhafaza edilen kaynakların serisi pek azdır. Muhafaza edilenlerde de Türk fütuhatının teferruatı kaydedilmemiştir. Bilhassa bu devirde 1097 ye kadar Ege denizi sahillerinde faaliyette bulunan Türkler ve Beylerine ait İslâm - Türk kayıtlarına tesadüf edilemiyor. Bu havalinin o zamana ait mezar taşları ile yapı izleri (şayet muhafaza edilmişse) esaslı bir surette yerinde araştırılırsa, belki de bir ipucu bulunabilir. Fakat bu cins malzemeyi bulup çıkarmak imkânını bulamadığımızdan Çaka'ya ait esas kaynağa geçiyoruz, o da Bizans imparatoru Aleksies Komnenos'un kızı Anna'nın babasına ithaf ederek yazdığı ve "Aleksiad" adını taşıyan kitabıdır. Anna Komnena İzmir civarında olup biten vakaları bazan teferruata varıncaya kadar tasvir ediyor; buralara dair malûmâtın o vak'alara çok yakın kimselerden

alındığını söyliyebiliriz; bu itibarla, İzmir Beyine taallûk eden kısımlarının yanlış olması için hiçbir sebep yoktur. Anna Komnena'dan başka 11 inci ve 12 inci asırlarda yaşamış olan Bizans kronikçilerinden Zonaras'ın tarihinde de Çaka'ya ait bir iki kayıt buluyoruz. Bununla kaynak hazinesi tükenmektedir. Biz de bilhassa Anna Komnena'ya istinaden Çaka'ya dair mevcut malûmatı bir araya toplıyacağız.

1078 ile 1081 yılları arasında, Anadoluda Türklere karşı yapılan savaş esnasında Bizansın meşhur komutanlarından Kabalika Aleksandr'ın eline Türk Beylerinden, henüz bir delikanlı olan, Çaka esir düşmüştü. Bizans komutanı bu Türk delikanlısını imparator Nikeforos Botaneiates'in sarayına gönderdi. İmparator bu delikanlıya "Protonobilissimus" ünvanını verdi ve sarayda alıkoydu. Çaka'nın burada, Homeros'un eserini okuyup anlıyacak kadar grekçe öğrendiği anlaşılıyor. Anna Komnena da Çahas (Bizans kaynaklarına göre Tzachas yazılan bu adın asıl şeklinin nasıl olduğunun tesbiti güç olmakla beraber bunun Çaka veya sonraki şekli ile Çağa olduğunu kabul edebiliriz. 5 inci asır Bizans yazıcılarından, Attilânın sarayına giden, Priskus'un eserinde, Türk Hanlarından Günhanın adı Kougchas (okunuşu:kunhas) yazılmıştır; çünkü bu sözün

grekçedeki akkuzativ şekli kougchan'dır. Onun için nominativi akkuzativden ayırmak için nihayetteki "n" yerine "s" konulmuş ve künhan yerine "kunhas" olmuştur. Ayni suretle Çahanın nominativi "Tzachas", akkuzativinin de "Tzachan" olduğuna bakarak, nominativdeki "s" in hakikatte "n" olması icabettiği ve bu adın da "Çahan" olduğu hükmünü vermeliyiz. Fakat bu sıralarda, bildiğimize göre Anadolu Beyleri arasında böyle bir isme umumiyetle tesadüf edemiyoruz. Diğer taraftan Anna Komnena türkçedeki "k" sesini "ch" olarak yazdığı, Selçuk Beylerinden Ebul Kasımı "Apel Chasem" olarak yazması Tzachas'daki "ch" nın "k" olduğunu gösterir. Bunu teyid için Porsuk Beyin adını Annanın "Prosouch"; Berkivaruk Beyin de "Pargiaruch" olarak, nihayette "ch" ile yazdığını göstermek kâfidir. Baştaki "Tz" nin "ç" gibi telâffuz edildiği ise Bizans kroniklerinden bir çok misallerle tesbit edilmiştir.

Sonraki "s" ye gelince, bu alelumum isimlerin nominatif şeklini gösteren bir ektir. Dukas, Athanasios v.s. adlarda meselâ Ömer "Umaros", Muaviye "Mavias" olduğu gibi. Bu suretle Anna Komnena'nın "Tzachas" hattı zatında Çaka'dır. Nitekim bir Bizans kaynağında "ch" yerine "k" yazıldığını görüyoruz. 11 inci asır sonlarında yaşıyan Glykas'ın kroni-

ğında Çaka'nın adı çok bozuk bir şekilde Tzakatzas olarak yazılmakla beraber, ismin altında "ch" yerine "k" yani Çaha değil Çaka olduğunu göstermektedir.

Bu adın Çağa olması mümkündür. Kazan türkçesindeki baba - çağa sözü ve Çağatay adı düşünülürse çağa küçük demektir. Mamafih naklettiğimiz filolojik esaslar Çaka'nın daha doğru olduğunu gösterir, sonraları Çağa'ya dönmesi de mümkündür. Bu sıralarda Anadoluda Çaka adını taşıyan bir beyin, Anadolu Beylerinden Danışment Beye izafeten Danışmentname adını taşıyan elyazmasında, Danışment Beyin arkadaşları arasında Çavuldur Çaka adlı bir şahıs da zikrediliyor. Bu Çakanın 1078 den sonra Bizanslılar eline esir düştüğünü Anna Komnena vasıtasiyle öğrendiğimiz Çakanın ayni olup olmadığını tesbit edecek vaziyette değiliz. Şimdi ismini söylediğimiz Bizans kaynağına göre, Çaka esir düştüğü zaman henüz genç bir delikanlı idi. Ondan evvel onun "bütün Asyayı (Orta Anadoluyu) harp ederek geçmiş" olduğuna göre, yüksek Çakanın hakikaten Doğu Anadoludan gelen Türkmen Beylerine mensup Beylerden biri olduğu anlaşılıyor.

Onun kibar bir soydan oluşu, kendisine esir düştükten sonra Bizans imparatorunun, sarayda yüksek bir rütbe vermesinden de açık-

ça anlaşılıyor. Nikeforos Botaneiates'in Çakaya bir çok imtiyazlar da bahşettiği yazılıyorsa da, bunların nelerden ibaret olduğunu kaynağımız tasrih etmiyor. Eğer Anna Komnenanın sözüne inanmak lâzımgelirse Çaka Homerostan ezberden parçalar söyliyecek kadar iyi grekçe öğrenmişti. O Çakanın Bizans sarayında çok iyi bir mevkii de bulunduğu anlaşılıyor. Belki de onunla beraber bir çok Türk askerleri de orada idiler ve Çakanın maiyetini teşkil ediyorlardı.

1081 de Bizansta tahta yeni imparatorun geçmesi vak'ası Çakanın vaziyetini büsbütün altüst etti. Yeni imparator Aleksios Komnenos Çakayı Botaneiatesin kendisine vermiş olduğu bütün imtiyazlardan mahrum etti; bunun neden ileri geldiğini bilmiyoruz. Maamafih Çakanın siyasî karışıklıklar zamanında saraydan ayrılarak kendi başına hareket etmiş olması da ihtimal dahilindedir. Bundan sonra Çakayı artık müstakil bir Türk Beyi sıfatiyle İzmir'de faaliyette bulunduğunu görüyoruz.

Bu sıralarda Bizans imparatorluğu için Balkanlarda çok büyük bir tehlike baş göstermişti; o da yine bir Türk zümresi olan Peçenekler idi. Peçenekler 1053 de Bizansla yaptıkları 30 yıllık sulha bakmaksızın Bizans ülkesine akın yapmaktan geri durmadılar.

Balkanlarda "Bogomil" mezhebine mensup yerli ahalinin Peçeneklerle anlaşarak Bizansa karşı mücadele ettiklerini biliyoruz. Nikeforos Bryennios ile Nikeforos Botaneiates arasında taht kavgaları zamanında Nikeforos Bryennios önce Peçenekleri elde etmişken, sonra bunlar, karşı parti tarafını tutunca partiyi kaybetmişti.

Anadoluda Selçuk Türkleri siyasette nasıl en mühim rolü oynuyorlarsa, Rumeli cihetinde de Peçeneklerin iltizam ettiği taraf ağır basıyordu. Nikeforos Botaneiatesin idaresi esnasında Peçenekler Trakya'da âdeta hâkimi mutlak kesilmişlerdi. Aleksios Komnenosun saltanatının 1091 ilkbaharına kadar olan kısmı mütemadî bir mücadeleden ibaret olması bunu gösterir. Hatta 1087 yılında imparator Aleksios Komnenos, Tuna boyunda Silistre yanında dehşetli bir mağlubîyetten başka az daha Peçeneklerin eline esir düşüyordu. Ancak Kumanların müdahalesi, Bizans imparatorunu tutsaklıktan kurtardı. Peçenekler bu zaferi müteakip 1091 ilkbaharına kadar her yıl Trakyayı yağma ettiler ve Konstantiniye'nin surlarına kadar akın yaptılar.

İZMİR'DE ÇAKA BEY'İN HÂKİMİYETİ

Bizansın Balkanlarda mütemadiyen Peçeneklerle uğraşmak mecburiyeti, Anadoluda Türk hakimiyetinin bu kadar az bir zaman zarfında yerleşebilmesinde en mühim amillerden birini teşkil eder. Anadolunun Türkleşmesi tarihinde bu cihet ehemmiyetle nazarı itibara alınmalıdır. İşte bu şerait altında, Aleksios Komnenosun bilhassa Peçeneklerle uğraştığı bir zamanda, Çaka İzmirde bir Türk Beyliği kurabildi.

Anna Kemnena Çakanın İzmiri hücumla zaptettiğini söylüyor. Görülüyor ki, İzmiri ilk defa Bizanslılardan alan Çakadır. Yalnız bunun tarihini kat'i olarak bilmiyoruz. Bunun 1081 den sonra olduğunu söyliyebiliriz. Anadolunun en mühim şehirlerinden bilhassa hıristiyanlık tarihinde büyük bir mevkii olan Ephesos (Efes) ta Tanrıvermiş Beyin yerleşmesi, galiba ayni zamana tesadüf eder. Maamafih Efes şehrinin zaptı ve müdafaası için donanmaya ihtiyaç olmadığından bu şehrin iç Anadoludan gelen Tanrıvermiş tarafından, Çakanın İzmiri işgalinden evvel zaptedildiğini kabul edebiliriz.

Çakanın İzmiri nasıl ve ne zaman aldığına dair tafsilât yoktur. Malûm olan bu vakanın Aleksios Komnenosun tahta çıkmasından sonra oluşudur. O sırada Çakanın evlenmiş ve bir kız çocuğu babası olduğunu öğreniyoruz. Onun bir de Yalvaç adlı bir erkek kardeşinin olduğu malûmumuzdur. İzmiri ele geçiren Çaka Bey Ege denizi sahili boyunca ve adalarında hâkimiyetini tesis etmiştir. Bu sıralarda Orta ve Doğu Anadolunun en mühim yerleri başka Türk Beyleri tarafından işgal edilmiş bulunduğundan, Çaka henüz Bizansın elinde kalan İzmire yakın sahil şehirlerini ve adaları zaptetmek ile işe başladı. Bizans sarayında kaldığı zaman imparatorluğun en ince siyasetini yakından görmüş ve öğrenmişti. Bizansa kimin dost ve düşman olduğunu lâyıkiyle tanımıştı. Çaka, Bizansa galip olabilmek için bilhassa kuvvetli bir donanma sahibi olmak lâzım geldiğini de öğrenmiş bulunuyordu. Bundan ötürü, İzmirde yerleşince ilk işi donanma yaptırmak oldu. İzmirde gemiler yapabilecek yerli bir usta da bulundu. Çakaya gemiler yapan şahsın adını bilmiyoruz, yalnız onun bu işte çok mahir olduğunu kaynağımız kaydeder, bu ilk Türk donanması kırk parçadan ibaret üstü kapalı gemilerden teşekkül ediyordu. Çaka tecrübeli kimselerden mürettebat vücuda getirerek sahil şehirlerin fethine başladı.

Bu donanmanın zaptetdiği ilk şehir Klazomene idi. Galiba donanmaya karadan da bir ordu yardım etmişti. Sonra Phokea (Foça) şehri de alındı. Bunu müteakip Çakanın adaları zaptettiğini görüyoruz. İlk başta alınan ada Midilli idi (Lesbos). Çaka burasını kolaylıkla ele geçirdi. Adanın valisi olan Alopus'a bir ültimatom vererek Midilli'nin kendine terkini istedi; aksi takdirde vaziyetinin çok vahim olacağını bildirdi ve bunu ta baştan haber vermekle Alopus'a iyilik yaptığını da ilâve etti. Bu tehdit üzerine Alopus, zaten kuvvetli bir donanma ve ordu sahibi olan İzmir Beyine karşı duramıyacağını görünce, geceleyin bir gemiye binerek İstanbul yolunu tuttu. Çaka ise gemileriyle gelerek Midilli (Myiiene) şehrini ilk hücumda aldı. Maamafih adanın ikinci bir ucundaki Methymna şehri, surları kuvvetli ve coğrafî mevkii hücuma karşı daha çok mukavemete elverişli olduğundan, Çakanın eline geçmedi. Türk donanması Midillinin zaptından sonra Sakıza (Chios) a giderek, burasını da ilk hücumda aldı. Sisam (Samos) ile Rodos adalarının da Çakanın eline geçtiğini gösteren kayıtlar vardır. Yalnız bunların Midilli ve Sakız adalarının alınmasından sonra derhal alınıp alınmadıkları belli değildir.

TÜRK DONANMASININ BİZANS GEMİLERİNE ZAFERİ VE ADALAR İÇİN SAVAŞLAR

Bu vaziyet karşısında Bizans imparatoru Aleksios Komnenos Çakanın ele geçirdiği ada ve şehirlerin geri alınması için Niketas Kastamonniates adlı kumandanlardan birini kâfi miktarda asker ve donanma ile gönderdi. Fakat genç Türk donanması Bizans gemilerinin bir çoğunu batırmak, bir çoğunu ele geçirmek suretiyle deniz muharebesinden galip çıktı Tarihini bilmediğimiz bu deniz zaferi Türklerin denizde Bizans üzerinde elde etikleri ilk zaferdir. Görülüyor ki, az bir zaman zarfında Çaka'nın çok kuvvetli teşkilâtçılık kabiliyeti sayesinde İzmirde kurulan ilk Türk donanması, çok eski ve tecrübe sahibi olan Bizans donanması ile boy ölçüşebilecek bir dereceye gelmişti. Aslında kara ahalisi olan Türklerin, böyle kısa bir zaman zarfında denizcilikte terakki göstermeleri ayrıca dikkati çekecek bir vakadır. Gemileri yapan ustaların ilk başta yerli hıristiyan veya İslâmiyeti kabul eden kimselerden oldu-

ğunu söyliyebiliriz; fakat Bizanslılara karşı muharebede ve gemileri idare edenler ve gemide muharip olarak bulunanların Türk olduklarına şüphe yoktur.

Niketas Kastamonniates'in yenilgisi üzerine Aleksios Komnenos ikinci bir donanma yola çıkardı; başında da Anna'ya göre akrabasından, mahir bir harpçi olan Konstantin Dalasseros'u tayin etti. Yanına kumandanlardan Opus da verildi. Gemilere, bu sıralarda Bizansa yardım için gelen ve sayısı 500 olan Flanderli şövalye de gönderildi; bunların hepsinin de Çakaya karşı gönderildiği belli değildir.

Şövalyelerden maada galiba Bizans ordusunda Peçenek ve Uzlardan ibaret ücretli kıtalar da bulunuyordu. Bizans donanması yolda iken Çaka İzmirde bulunuyordu. Konstantin Dalassenos doğru Sakız arasına yanaştı; İzmir Beyinin adada bulunmayışından istifade ederek Sakız adasındaki kaleyi ele geçirmek için acele ediyordu. Gemilerden çıkarılmış olan muhasara aletleriyle surları bombardıman ettikten sonra, nihayet iki hisar arasında bir delik açabildi; bunun üzerine kale müdafileri vakit kazanmak için Bizans kumandanı ile müzakereye başladılar. Anna'ya inanmak lâzımgelirse, rumca olarak bunlar merhamet dilediler. Bu anda gûya Dalassenos ve Opus'un

askerlerini durdurmak çok müşküldü, onlar kaleye girmek için can atıyorlardı; fakat Kumandanlar, askerlerinin kaleye girdikleri takdirde, Çakanın biriktirmiş olduğu ganimeti yağma ederek, kendilerine bir şey kalmıyacağından korktular ve askerlerin kaleye girmelerine mâni oldular; gûya, kumandanlar "Türklerin imparatoru methü sena ettiklerini ve bizimle sulh yapmağa razı olduklarını işittiniz; bunu müteakip kaleye girip onları öldürmek bize yakışmaz" sözleriyle askerlerini oyaladılar. Bu suretle bütün bir gün ve gece boşa geçti; bu zaman zarfında ise Türkler yıkılan sur yerine yenisini yaptılar ve dıştan da yeni tamir olunan yeri, deri, sıkı ot ve dokuma parçalarıyla örerek sağlamlaştırdılar. Az bir zaman sonra Çaka da hazırda bulunan donanmasını teçhiz ile karadan da sekiz bin Türkten mürekkep bir ordu ile Sakız adasına doğru yola çıktı, muhasara altında bulunanları kurtarmağa geliyordu. Donanma karadaki orduyu takiben sahil boyunca ilerliyordu.

Bunu haber alan Konstantin Dalassenos gemi kumandanlarına donanmanın hazır olmasını emirle, mühim bir yekûn tutan bir ordu ile Opus'u Çakaya karşı gönderdi ve Türk donanmasına nerede tesadüf ederse orada harbe tutuşmasını emretti. Çaka sahili bırakıp Sakız

adasına doğru açılmakta iken Bizans donanması ile karşılaştı; fakat Bizanslılar Türklere karşı harbe girişmekten çekindiler. Opus dümenleri çevirecek geri Sakız adasına dönüp gitti. Opus kendini haklı çıkarmak için, Çakanın donanması büsbütün yeni bir tarzda harp safı teşkil ettiğini, gemilerin kaçmamaları ve harp safını bozmamaları için, birbirlerine zincirleme bağlanmış olduğunu söyledi. Bu suretle İzmir Beyi bu defa da Bizans donanmasına galip geldi. Maamafih Opusun gemileri daha önce giderek Chio (Sakız) limanına girdiler; Türk donanması da, kalenin surları dibinde demir attılar. Çakanın bu defa Sakıza gelişinin yılı ve ayı belli değilse de, günün perşembe olduğu kaydı vardır. Ertesi gün İzmir Beyi bütün askerleri gemiden çıkardı ve Anna'nın dediği üzere "sayarak deftere kaydetti." Görülüyor ki, bilâhare Osmanlı ordusunda muharebe meydanında yapıldığını bildiğimiz askerî yoklama usulü, Çaka Bey tarafından ta bu zamanda tatbik ediliyordu. Bunu müteakip Çaka kale yanında hendek kazdırarak siperler yaptırdı ve askerlerine mevki aldırdı.

Türklerin harp safına dizilmelerini gören Bizans kumandanı harekete geçmiyerek, karşı tarafın hücumunu beklerken, Çakanın kıt'aları

düşman üzerine saldırdılar. Şövalyeleri yerlerinden çıkarmak ve harbe tutuşturmak maksadiyle Çaka atlı kıt'alarını öne sürmüştü. Bunun üzerine Flanderli zırhlı Şövalyeler, elerinde uzun süngüleriyle Türklere hücum için atlarını koşturdular, fakat, Türklerin okçu takımı atları nişan alarak, şövalyelerin bindikleri atlar üzerine bir ok yağmuru yağdırmağa başladılar; Türk süvarileri şövalyelerden ziyade atlarını vurarak, onları atsız bıraktıktan sonra, zırhlarının ağırlığından serbestçe hareket edemiyen bu Avrupa asılzadelerinin birçoklarını öldürdüler.

Kalanları da hendeklerin arkasına saklandılar, oradan da gemilerinin yanına sıvıştılar. Zırhlı şövalyelere karşı tatbik olunan bu tarz hareketin, Yıldırım Bayezid'in 1396 da Nikopolis (Niğbolu) muharebesinde tatbik ettiğini biliyoruz. Görülüyor ki, Çaka bu usulü Bayezid'den tam 300 yıl evvel tatbik etmiştir. Bizans ordusu "Arkalarına bakmaksızın" kaçan şövalyeleri görünce yerlerini bırakarak donanmaya yakın bir mevkii işgal etiler. Bundan istifade eden Türkler, düşman ordusunun çekildiği esnada, hatta Bizans gemilerinden bir kaçını bile ele geçirdiler. Bunun üzerine Bizans donanmasına dahil bütün gemiler halatlarını çözdüler, bunlar demirlerini boş bırakarak ne

tarzda hareket edileceği emrini bekliyorlardı. Konstantin Dalassenos ordusunun mağlûbiyetini ve donanmasının tehlikeli vaziyetini görünce muharebe meydanını bırakıp, Sakız adasının garp cihetinde olan Bolisson şehirciğine gitmeyi kararlaştırdı ve bu yolda gemilere emir göndererek orada kendisini beklemelerini bildirdi.

Anna'da bu münasebetle çok enteresan şu kayda rastlıyoruz: Gûya Dalassenos'un bu kararını Bizans ordusunda bulunan "Skitler" (bu isim altında Peçenek veya Uzlar kastedilmektedir.) gizlice Çakaya bildirmişlerdi. Görülüyor ki Bizans ordusundaki Türkler karşılarındaki ırkdaşları ile münasebete girişerek, Çakanın işini kolaylaştıracak yardımda bulunmuşlardı.

Gûya, Çaka bu -Skit- İskitler vasıtasiyle Dalassenosun ilerdeki plânlarına vakıf olduktan sonra elli gözetici göndererek Dalassenosun donanmasının hareketini takibe memur etmişti. Ayni zamanda Çakanın Bizans baş kumandanına haber gönderip sulh müzakeresinde bulunmak istediğini öğreniyoruz. Dalassenos da buna muvafakat etti. Bu suretle Anna Komnenadan öğrendiğimiz, Çaka ile Dalassenos arasındaki şu meşhur mülâkat vukubuldu. Çaka ile Rum kumandanı iki tarafın kuvvetleri

arasındaki bir mevkide buluştular. Orada neler konuşulduğunu kat'iyetle bilmiyoruz. Yalnız bu mülâkatta Bizans imparatorunun kızının eserinde muhafaza edilen satırlar enteresan ve karakteristik olduğu için buraya naklediyoruz. Mülâkatta ilk söz galip tarafın kumandanı olan Çaka'nındır. Onun söylediklerini Anna naklediyor: (Tâbii burada kaydedilen sözler aynen söylenmiş değildir.) "Ben sana (yani Dalassenosa) şunu bildirmeliyim ki ben henüz genç bir delikanlı iken (to meirakion ekeine) Asyayı katettim ve şiddetle harbederken, tecrübesizliğim yüzünden o (meşhur) Kabalika Aleksandar tarafından esir edildim: o beni diri olarak imparator Nikeforos Botaneiates'e gönderdi; imparator da bana derhal "protonobellissimos" rütbesi ve bir çok hediyeler verdi; ve (ben de) onun tabiiyetini kabul etim. Ne zaman ki devlet idaresinin dizginlerini Aleksios Komnenos aldı, her şey değişti; ben de şimdi size karşı olan düşmanlığımın sebeplerini izah ediyorum. İmparatoru bunlardan haberdar kıl ve şayet imparator mevcut olan düşmanlığa nihayet vermek istiyorsa benden alınmış olan bütün imtiyaz ve rütbelerimi iade etsin. Eğer kendisince, çocuklarımızın evlenmelerini muvafık buluyorsa, nişanlanma vaziyeti Rumlar ve biz (barbarlar)ın âdetine tevfikan,

kâğıt üzerinde tesbit olunur. Yukarda işaret etmiş olduğumuz bütün bunları senin vasıtanla, imparatora iade eder ve onunla sulh akdederek kendi vatanıma dönerim.

Çakanın bu sözleri, şayet hakikaten kendi ağzından çıkmışsa, onun tercümeihali için birinci derecede kıymetli ipucunu teşkil ediyor ve İzmire gelinceye kadar olan zamanının, hiçolmazsa, bir kısmını tenvir ediyor. Onun "çocuklarını evlendirme işinden bahsetmesi de bu sıralarda evlenme yaşında çocukları olduğunu göstermektedir. Galiba İzmir sultanı Kılıç Arslana verdiği kızından maada bir veya bir kaç kızı daha vardı. Çakanın sözlerinden anlaşıldığı veçhile, isteklerinin yerine getirildiği takdirde, o yalnız adaların iade edileceğini söylüyor, sahildeki şehirler ise dile bile alınmıyor. Çaka ile Dalassenosun daha neler görüştüklerini bilmiyoruz. Artık akşam da yaklaşmış olduğundan gûya, Çaka Dalassenosa hitaben Homerosun "Artık gece yaklaştı geceye tâbi olmak iyidir" beyitini söyliyerek mülâkata nihayet verdiği ve ertesi günü sabahleyin Rumlara bol miktarda erzak göndereceği vaadi ile ayrılıp gittiği nakalediliyor. Anna Komnena bu mülâkat dolayısiyle Bizans kumandanının kurnazlığını da anlatıyor. Gûya Dalassenos Çakanın dediklerinin ancak bir bahaneden ibaret oldu-

ğunu derhal görmüştü. Dalassenos, "Türklerin ne kadar hilekâr olduklarını" çoktanberi biliyordu. Bunun için Çakanın imparator Aleksios Komnenos'a bildirmek istediği şeyleri söylemeği geciktirdi ve hatta Çakaya düşündüklerini açıkça ihzar ile, yakından gelmesi beklenilen daha büyük Bizans kuvvetleriyle tehdit etti. Annaya inanılırsa Dalassenosun Çakaya verdiği cevap şu idi:

"Ne sen dediğin gibi, adaları bana iade edeceksin, ne de ben imparatorun reyini almadan senin ondan talep ettiklerini yapabileceğim; fakat büyük bir donanma ve kara kuvvetleriyle buraya gelmekte olan imparatorun kayın biraderi büyük dük Joann (Dukas) buraya vasıl olunca dediklerini dinlemediler. Ancak bu suretledir ki, - bunu iyi bil - imparatorla istediğin sulhü nihaî bir şekilde yapabileceksin."

Halbuki Dalassenosun sözleri hakikate mugayirdi; çünkü bu sıralarda Çakayı, gelmesiyle tehdit ettiği büyük Dük Joann Dukas, Dalmaçyada Bodinos adındaki yerli başbuğlardan birisiyle uğraşmakta ve Bizansın Dalmaçya sahillerinde ve içvilâyetlerde çok sarsılmış olan otoritesini ihya ile meşguldü.

Anna'da Çaka ile Dalassenosun mülkâtından sonraki vak'alar çok kısa geçilmiştir. Ça-

ka, vaadetmesine rağmen, ertesi gün Rumlara erzak göndermemiş; geceleyin gizlice bir gemiye binerek Sakız adasından ayrılmış ve müsait bir rüzgâr estiğinden İzmire gitmişti. Maksadı İzmirden yeni kuvvetler toplıyarak Sakız adasına nakletmekti. Bu zaman zarfında Konstantin Dalassenos da gemilerini Bolisson limanına getirdi; burasını zaptettikten sonra, gemilerini tamir ettirdi muhasara aletlerini yeniledi, askerlerini istirahat ettirdi ve bütün bunlar bittikten sonra (Chios) kalesine yeniden yaklaşarak, yeniden muhasaraya başladı. Çaka İzmirde bulunduğu sırada Konstantin Dalassenos ta Chiosu muhasaraya devam ile, nihayet burasını, şehrin surlarını yıkmak suretiyle, alabildi. Bunu müteakip Dalassenosun Sakız adasından Midilliye gittiğini görüyoruz.

Sakız adasında cereyan eden harplerin 1090 dan daha evvel olması lâzımgelir; çünkü 1090 da Bizans hükûmeti adaları zaptedecek kadar kuvvet gönderecek vaziyette değildi. O yıl Bizans-imparatorluğunun bütün kuvvetleri İstanbul surlarına kadar gelebilen Peçeneklerle meşguldü. Konstantin Dalassenosun yalnız Sakızı alabildiğini, Midillinin ise Çaka'nın elinden çıkmadığına hükmetmek için bazı kayıtlar vardır.

ÇAKA'NIN TRAKYA'DAKİ PEÇENEK TÜRKLERİ'YLE BİRLEŞİP BİZANS'I ORTADAN KALDIRMAK İSTEYİŞİ

Bu aralık Çaka'nın nüfuzu ve hâkimiyeti dairesinin epeyce genişlediği görülüyor. O, Bizansa kat'î bir darbe indirmeğe hazırlanıyordu. Bunun için bilhassa donanmasını kuvvetlendirmekle meşguldü. Anna Komnena bu Türk Beyinin, imparator elbiseleri ve nişanlarını taşıyarak, kendisini imparator tesmiye ettiğini yazıyor. Bunun ne dereceye kadar doğru olduğunu bilmiyoruz; fakat malûm olan şudur ki, İzmir Beyi Garbî Anadolunun en kuvvetli bir hükümdarı derecesine çıkmıştı. O fütuhatında muayyen bir plân takip ediyordu. Kuvvetli bir donanma vücudu getirerek Ege denizindeki mühim adaları zaptetmek, İzmirden Çanakkaleye kadar olan yerleri ele geçirdikten sonra ve Çanakkale boğazından Gelibolu yarım adasına geçmek ve Bizansın Trakya kısmını ele geçirmekti. Çakanın bu muazzam plânını tatbik için pratik bir çok teşebbüsler yaptığını görüyoruz. Evvelâ bu sıralarda Balkanda etrafa

dehşet saçan ve Bizansa nihayetsiz korku veren Peçeneklerle İzmir Beyi arasında görüşmeler olduğu anlaşılıyor. Çaka Peçenekleri Gelibolu yarımadasındaki Chersonesi almağa teşvik etti. Maamafih Peçeneklerin, Çakanın bu teşvikini yerine getirdiklerini bilmiyoruz. İzmir Beyi, yalnız Peçeneklerle anlaşmakla kalmadı, bilhassa Bizans hizmetine ücretli asker olarak Anadoludan gelen Türklere, Bizans imparatorunun hizmetini bırakmaları için, adamlar göndererek, propagandada bulundu. "Yeni arpa mahsulünün toplanışını" müteakip yahut "Krithas" şehrinin zaptından sonra ücretli Türk kıt'alarına kendisine gelmelerini bildirdi ve gelecek olanlara bir çok hediyeler vaadetti. İznikte yerleşmiş olan Türk Beyleriyle (Ebülkasım, sonra onun oğlu Ebülgazi) ile Çakanın herhangi bir münasebette olduğunu bilmiyoruz.

Çaka, galiba 1091 yılı ilkbaharında Peçeneklerle birlikte Bizans üzerine kat'î bir darbe indirmeğe hazırlanıyordu.

Bizans imparatorluğu çok buhranlı bir devir geçiriyordu : Üç taraftan Türk tehlikesi bu imparatorluğa son günlerinin yaklaşmış olduğunu açıkça hissettiriyordu. İzmit'in azıcık ötesinde İznikteki Türk sultanının hududu başlıyordu; bunlar, imparator Aleksiosun yal-

varması üzerine gelmiş olan Flanderli şövalyeler tarafından muhafaza ediliyordu. Fakat Trakyadaki Peçeneklere karşı Bizans hiç bir kuvvet çıkaramıyor ve mutat veçhile uzaklardan yardımcı arıyordu. Dalmaçyadaki sahil şehirlerini, Sicilyadan beklenilen hücuma karşı müdafaa için Nikeforos Melissenosun kumandasındaki donanma memur edildiğinden, Ege denizi büsbütün müdafaasız kalmıştı. Çaka bu vaziyetten istifade ederek galiba Sakız adasını geri aldı. Samos (Sısam) ve Rodos adalarını da hâkimiyetine ilhak etti. Bunun en geç 1090 yazında cereyan etmiş olması muhtemeldir.

1090/1091 kışı fevkalâde şiddetli olmuştu. İstanbulda karın çokluğundan evlerin kapılarını açmak güç oluyordu. Bizans imparatoru ilkbahar gelince maruz kalacağı tehlikenin derecesini kestirmiş olduğundan, diplomatlarının ustalığı sayesinde, Peçeneklerle siyasî ve iktisadî menfaatleri taban tabana zıt olan Kumanlar elde edildiler. Kuman başbuğları Togurtok ile Bonyak Peçeneklere karşı harbetmek için ilkabaharda 40 bin kişilik bir kuvvetle Bizansa yardıma geleceklerine dair söz verdiler. Aleksios Komnenosun bu tehlikeli vaziyet karşısında yardım isteyerek Garbî Avrupa Hıristiyan âlemine de müracaat ettiği anla-

şılıyor. Onun bu müracaatı Haçlılar seferinin biran evvel başlamasını mucip olmuştur.

1090/1091 kışında Peçenekler Trakyada kışladılar ve ilkbahar gelince harekete geçerek Nisan sonlarında 1091 de Meriç'in aşağı mecrasında sağ tarafta Lebunion şehri veya ırmağı yakınında mevki aldılar. Bunun üzerine Bizans imparatoru İzmitten baş yüz zırhlı şövalyeyi getirdi; İstanbul'da bulabildiği bir kaç yüz askerini alarak Aenos (Enez) ta gemilerden çıkarak Peçeneklere karşı, fakat Meriçin sol tarafında mevki aldı. Peçenekler galiba Çakanın gelmesini bekliyerek hiç bir harekette bulunmadan bekliyorlardı. 26 Nisanda verdikleri sözü aynen yerine getirmiş olan Togurtak ile Bonyak kırk bin Kumanla, Bizansa yardıma geldiler. Fakat bir türlü hücuma başlamağa cesaret edemediler. Bu suretle üç gün geçti, ne Çakanın donanması geldi, ne Peçenekler ve ne de Kumanlarla Bizanslılar harekete başladılar. Nihayet 29 Nisan 1091 de Kumanlar Bizanslıların fazla kışkırtması neticesinde Peçeneklerin üzerine saldırdılar ve bütün gün süren kanlı bir kesişmeyi müteakip Peçenek kadınları çoluk çocuk kâmilen kılıçtan geçirildi. Bu suretle Bizans kurnazlığı bir Türk zümresinin yardımı ile, başka bir Türk zümresini mahvetti ve kendisi de muhakkak bir yıkılmadan

kurtuldu. Çakanın İzmirden gelmeyişine sebep ya donanmasını vaktiyle hazırlayamaması veya havaların bozuluvermesidir. Maamafih, bu hususta kat'î bir söz söylemek için elimizde kâfi derecede malûmat yoktur.

Aleksios Komnenos bu suretle en büyük tehlikeden kendisini kurtardıktan sonra, adaları geri almak için hazırlık görmeğe başladı. Bizans imparatoru Çakanın vaziyetine dair mütemadiyen etraflıca malûmat toplamakta devam ediyor ve ona göre mücadeleye hazırlanıyordu. Konstantiniyeye gelen haberlere göre, Çakanın kudreti çoğalmıştı. O kendini "imparator" tesmiye etmekte devam ediyor ve Bizansın payitahtını bile ele geçirmeyi düşünüyordu. Çakanın bu sıralarda İznik sultanı Kılış Aslan ile akrabalık tesis ettiği anlaşılıyor. (1092 de) İznikte hakimiyeti eline almış olan, Süleyman Şahın bu meşhur oğlunun, İzmirde bu kadar kuvvet ve nüfuz sahibi olan Çaka ile münasebete girişeceği muhakkaktı.

Bu münasebet neticesinde Kılıç Aslan Çakanın kızı ile evlenerek İzmir Beyinin damadı olmuştur. Fakat bu akrabalık Anna Komnena'da görüldüğü veçhile, her iki Türk Beyinin arasını tamamiyle yakınlaştırmamış ve bilhassa Çaka'nın gittikçe artan kudreti Kılıç Aslanda şüphe, korku ve kıskançlık hislerini arttırmıştır.

MİDİLLİ'NİN BİZANSLILAR TARAFINDAN GERİ ALINMASI VE BİZANSLILARIN İHÂNETİ

1091 yaz ve 1091/1092 kışını mütekip sefer hazırlıkları yaptıktan sonra Bizans imparatoru Çakaya karşı sefer açmağa karar verdi. Dalmaçyadan, Epidamnostan, kayın biraderi Joannes Dukası celbetti ve karadan gidecek ordunun kumandanı yaptı; donanma da, evvelce Sakız adasında Çakaya karşı harbetmiş olan Konstantin Dalassenosun emri altında kara ordusunu sahil boyunca takip edecekti. Bizans kuvvetleri Midilliye geldiler. Midilli şehri yanında ağaçtan hisarlar bina ile, bunlara istinaden şehrin muhasarasına başladılar; Çaka, Midillinin muhafazasını biraderi Yalvaça bırakmış, kendisi ordusunun başında şehrin haricinde mevki alarak Bizans kuvvetlerine karşı cephe almıştı.

İki ordu arasında başlıyan şiddetli bir harp, ancak gecenin başlaması ile hiç bir netice hasıl olmaksızın, sona erdi. Bizanslılar uzun boylu hazırlık yaparak gelmiş olmalarına

rağmen İzmir Beyini yenemediler. O günden itibaren Bizans ordusu üç ay müddetle Midillinin muhasarasiyle meşgul oldu. Nihayet, Çaka şehri serbestçe bırakabilmek ve Bizans donanmasının hücumuna maruz kalmaksızın İzmire dönebilmek şartiyle Midillinin Bizanslılara teslimine razı olmuştu.

Anna Komnena, Midillinin Çakadan alınmasında bilhassa babasının zekâsının yardım ettiğini anlatmaktadır.

Gûya, muhasaranın uzamasından çok canı sıkılan imparator Midilliden dönen bir askere vaziyeti sormuş, o da Dukasın mütemadiyen döğüşmekte olduğu cevabını vermişti; bunun üzerine imparator, Bizans ordusunun ne zaman hücuma başladığını sorunca, güneş doğar doğmaz olduğunu öğrenmiş, hangi ordunun güneşe karşı vaziyet aldığını bilmek istiyen imparator, Bizans ordusunun şarka müteveccih olduğunu duyunca, Bizans ordusunun neden muvaffak olmadığının sırrını keşfetmiş ve ayni askerle Dukasa bir mektup yazarak, güneş batıya doğru dönmeğe başladıktan sonra, Çakaya hücum etmesini bildirmişti.

Joannes Dukas da imparatorun dediğini yaparak, Çakanın ordusunu perişan etmiştir. Bu hikâyenin ne dereceye kadar doğru olduğunu kestirmek güçtür; Annanın bu sözleri, ese-

rin diğer bir çok yerlerinde olduğu gibi, sırf babasını yükseltmek için yazmış olması hakikata daha yakın olabilir.

Her ne olursa olsun Çaka fazla mücadele edemiyeceğini görünce Bizansla müzakareye girişmeyi doğru bulmuştu. Dukas da bunu kabul edince, Beylerden iki büyüğünü Bizans karargâhına rehine olarak gönderdi: kendisi de, karşılıklı olarak iki rehine istedi. Çaka, serbestçe İzmire gidebilecek, fakat Midilli ahalisinden kimseyi kendisiyle beraber alıp götürmiyecekti. Bizanslılar da Çakanın İzmire gitmesine mani olmıyacaklardı. Çakaya Bizans tarafından rehine olarak asılzadelerden Euforbenos Aleksander ile Manuel Rutumiter gönderildiler. Her iki taraf bunu kararlaştırdıktan sonra Çaka ve askerleri Midilliyi bırakıp gitmek için gemilerine bindiler; tamamiyle akdedilmiş olan uzlaşmanın hilâfına olarak Bizans donanması komutanı Konstantinos Dalassenos, ansızın Çakanın gemilerine hücum etti ve birer birer gemileri ele geçirmeğe başladı; bunu müteakip Çaka ile uzlaşmayı yapan Joann Dukas da hücum ile gemileri elde etti. Görülüyor ki Bizanslılar, tam Bizansvarî bir usulle, arkadan vurmak suretiyle açıktan açığa yenemedikleri Türk Beyini aldatarak mağlup etmeğe kalktılar. Anna Komnena bu defa da kaba-

hati Çakada buluyor. Onun dediğine göre vak'a şöyle cereyan etmiştir: Dalassenosun, Dukasın Çaka ile uzlaşma yaptığından haberi yoktu. Çaka da Midilliden çıkarak İzmire gitmek için gemilere binerken, gûya uzlaşmanın hilâfına olarak, kendisiyle birlikte kadın, çoluk çocuk alıp götürmek teşebbüsünde bulunmuştu. Annanın tabirine göre, "yengeç nasıl doğru yürümesini öğrenmiyorsa, Çaka da doğru hareket etmesini bilmiyordu." Türk Beyinin bu teşebbüsünü gören Dalassenos, Dukasa gelerek Türklerin gemilerine hücum için müsaade istemiş, Dukas da Çaka ile bir uzlaşma yapmış olduğundan buna imkân olmadığını beyan etmiş; Dalassenos da o takdirde Dukasın sözünde durmuş olacağını, fakat kendisinin Türk donanmasına hücum edeceğini Dukasa bildirmişti. Tabiî Çakanın Midilliden kadın, çoluk çocuk alıp götürmek teşebbüsü mevcut şeraite göre, doğru değildir; diğer taraftan şayet Çaka bunu yapmış olsaydı, Joannes Dukas Dalassenosun hücumuna muvafakat etmemek şöyle dursun, bilakis kendisi adamlar gönderip, onu derhal hücuma teşvik edecekti, fakat cereyan eden vak'a büsbütün bunun aksini göstermektedir.

Maamafih, Çaka Bizanslılara uzun zamandanberi yakından temas ettiğinden onların ka-

rekterlerine iyice vakıftı. Onun için çok ihtiyatlı hareket etmiş ve her ihtimale karşı hafif bir gemiye binmişti. Bizans donanmasının anî hücumu karşısında bindiği gemi sür'atle ilerliyerek İzmir Beyini esir düşmekten kurtardı. Çakanın sahil boyunda karakolları vardı; gemiden çıkarak bunlarla birleşti ve oradan da salimen İzmire vardı. Bizanslılar ise Midilliyi elde ettikten sonra Dalassenos payitahta gitti. Joannes Dukas da Çakanın idaresindeki diğer adaların zaptı ile meşgul oldu. Denildiğine göre, Dukas, Samos (Sisam) adasını ilk hücumda aldı ve bunu müteakip İstanbula döndü. Diğer adalar, meselâ Sakıza dair bu münasebetle hiçbir şey söylememektedir.

Dalassenosun yalnız Sisam "Samos" ve bir kaç adanın zaptı ile iktifa etmesi, galiba, Kıbrıs ve Giritte çıkan isyandan ileri gelmişti. Umumiyetle Ege denizinde Bizansın hakimiyeti artık çok gevşemiş olduğundan yer yer kalkınmalar baş gösterdi. Ezcümle, Karykes adlı birisi Giridi ele geçirdi ve Rapsomates adlı başka biri de Kıbrısta hakimiyetini ilân etti. İmparator Aleksios bunları teskin için büyük dük Joannes'i bir donanma ile izam ederek, bir hayli mücadeleden sonra vaziyete hâkim olmuş ve âsileri ele geçirebilmişti.

Bu esnada Çakanın yeniden faaliyet gösterdiğini müşahade ediyoruz. Annanın tâbiri veçhile "Rahat durmağa tabiatı müsait olmıyan Çaka" Droman denilen (Hücum) gemileri, çifte kürekli ve üç kürekli gemilerden büyük bir donanma hazırladıktan sonra, yeniden adaları tehdide başladı. Bizans donanmasının zaptettiği adaları geri aldı. Daha sonraki kayıtlardan görüldüğü veçhile Çakanın Ege denizinde Midilli ve Sakız adalarından başka Sisam ve Rodos adalarını da ele geçirdiği anlaşılıyor. Ayni zamanda İzmir Emirinin Çanakkale boğazı istikametindeki yerleri de zaptettiğini görüyoruz. O, galiba, çoktanberi beslediği büyük emellerini tahakkuk ettirmek istiyordu: Çanakkale geçidini tutarak karşı tarafa geçmek, Trakyayı ele geçirmek ve belki de İstanbula hücum etmek. Bu maksatlarından her hangi birini tahakkuk ettirmek niyetiyle Çaka karadan, Çanakkale boğazına doğru yürüdü; sahildeki Adramyttium (Edremit) şehrini zaptetti, buradan da boğazın Asya tarafındaki Abydosu muhasara etmişti. Ayni zamanda kara ordusuna muavenet için İzmirde bir donanmanın yola çıkarılması hazırlığı da görülüyordu.

BİZANS İMPARATORUNUN İZNİK SULTANI KILIÇ ASLAN İLE ÇAKA BEYİN ARASINI AÇMAYA MUVAFFAK OLMASI

Çakanın Abydosa kadar gelmesi Bizans için fevkalâde tehlikeli bir vaziyet doğurdu. İmparator Aleksiyosun onu durdurabilecek kuvveti yoktu Peçenekleri yenen Kumanları denizin öbür tarafına sevketmek de olamazdı, çünkü vaktiyle Peçeneklerden mürekkep bir ordu Selçuklulara karşı harbe gönderilmişken, ırkdaşlarına karşı savaşa gitmek istememişler; geri dönerek kendi vatanlarına gitmişlerdi. Aleksios Komnenos bunu bildiğinden, tabiatiyle, Çaka'ya karşı harb için Kumanları sevkedemezdi; üstelik Kumanların İzmir Beyi ile hiçbir alış verişleri de yoktu. Halbuki Anadoluda Çakanın şimal komşusu olan İznik sultanı Kılıç Aslan İzmir Beyinin kudretinin bu kadar artmasına karşı seyirci kalamazdı. Kılıç Aslan Çakanın damadı olmasına rağmen, İzmir Beyinin Marmara kıyılarına kadar ilerlemesi karşısında kendi hakimiyetinin tehlikeye düştüğü zanniyle, el altından Bizansla münasebete girişti ve böylece

Çakaya karşı müşterek bir cephe teşekkül etmişti. Burada bilhassa Bizans diplomatlarının ustalığını görmemek kabil değildir. İmparator Aleksios İzmir tarafından yükselen tehlikenin. bilhassa Kılıç Aslana karşı olduğuna elçileri vasıtasiyle sultanı ikna edebildi. Bizans imparatoru derhal icabeden tedbirlerin alınması lâzımgeldiğini ileri sürdü. Bu hususta Bizans imparatorunun kızının eserinde, babasının İznik hükümdarına gönderdiği mektubun muhteviyatı da nakledilmiştir. Bu mektubu enteresan ve tipik Bizansvarî olması sebebiyle, aynen alıyoruz :

"Haşmetli ve azametli Sultan Kılıç Aslan, Biliyorsunuz ki senin sultanlığın babadan ve dededen kalmadır. Evlenme suretiyle senin akraban olan Çaka zahiren imparatora karşı harp hazırlıkları yapmakta ve kendini imparator tesmiye etmektedir; fakat onun yaptıkları hileli gösterişten başka bir şey değildir. O, Rum (Bizans) tahtının kendisine lâyık olmadığını bilmiyecek kadar az malûmatlı ve akılsız değildir. O, Rum hakimiyetini ele geçiremiyeceğini de biliyor; onun bütün bu fena plânları hakikat halde sana karşıdır. Bundan ötürü sen onunla düşüp kalkmamalısın; bilâkis eğer yerinden olmak istemezsen uyanık bulunmalısın. Ben kendi hesabıma, tanrının yardımiyle, onu

ele geçirmiş olduğu Rum arazisinden çıkaracağım. Seni temin ederim ki, sırf sana karşı olan muhabbetim yüzünden, saltanatın ve makamını düşünmeği tavsiye ederim ve bu adamı ya sulhla veya kılıç kuvvetile (Çakayı) tabiiyetin altına almanı dilerim."

Bu mektubun ne dereceye kadar doğru olduğunu kontrol edecek vaziyette değiliz.

Bizansın Çakaya karşı mücadelede Kılıç Aslanı elde etmek için bütün kurnazlığını kullanması tabiî idi; zaten İznik Sultanının, siyasi vaziyetin icabı olarak, Bizanstan gelen bu cins teşvikleri hoş görmesi için zemin de müsaitti. Annanın bu vak'aya dair malûmatı, ya doğrudan doğruya babasından öğrenmiş olması, veya saray arşivinden istifade etmesi de kuvvetle muhtemeldir.

ÇAKA BEY'İN DAMADI KILIÇ ASLAN TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ

Kılıç Aslan, Bizans imparatorunun Avrupa hırıstiyan krallarına, Roma katolik dünyasının başı olan Papaya, islâmlara karşı yardım ricasiyle müracat ettiğinden, galiba haberdar değildi; yahut, olsa bile Avrupada olup bitenleri bilmiyordu. Pek yakında yüzbinlere varan Haçlılar ordusunun Bizans imparatoruna yardıma gelecekleri bir sırada, İznik sultanı, Abydos'u muhasara etmiş olan Çaka'ya karşı bütün ordusunu çıkardı. Ayni zamanda Bizans donanmasının da Abydosa yakın sahilleri abluka altına aldığını görüyoruz; bu donanma İzmir Beyinin gemilerini durdurmağa memurdu. Halbuki Çakanın donanması, mürettebatının noksanlığı yüzünden vaktiyle yola çıkamamıştı. Bu vaziyet karşısında Çaka birden iki kuvvetle çarpışmak mecburiyetinde idi. O, kendisi gibi bir "Gazi" olan ve üstelik damadı bulunan İznik sultanının bu hareketini hiç beklememişti; işi derhal tatlıya bağlamak niyetiyle Kılıç Aslanla müzakereye girişti. Bizans impa-

ratoru ile İznik hükümdarı arasında yapılan uzlaşmadan haberi yoktu. Kılıç Aslan da Çakanın arzusunu yerine getirerek müzakereye muvafakat etti. İzmir Beyi çok iyi karşılandı, mutat veçhile kendisine mükemmel bir ziyafet hazırlandı. Ziyafet esnasında Kılıç Aslan misafirini boyuna çokça yemeğe ve bilhassa içmeğe davet ederek, kayın pederini sarhoş etti. Çakanın tamamiyle sarhoş olduğunu gören Kılıç Aslan kılıcını çekerek orada, ziyafet sofrasının başında, misafirini kendi eliyle öldürdü. İzmir hâkiminin ölümüne dair bu teferruat Anna Komnenanın eserinden alınmıştır.

Görülüyor ki, Bizansa karşı başgösteren yeni bir tehlike, yine başka bir Türk kuvveti tarafından izale ediliyor ve Bizansa yaşamak imkânı uzatılıyordu. Halbuki denizden de kuvvetli bir donanma sahibi olan Çakanın Çanakkale boğazı ve Marmara sahillerinde tutunabilmesi, Haçlılar seferini ta baştan âkim bırakabilirdi. Kılıç Aslanın uzak görüşlü siyasetten mahrum olması ve ikinci Türk Beyinin yükselişini çekemeyişi pek az bir zaman sonra İznik sultanı için çok elîm neticeler doğurmuştur.

Çakanın, Kılıç Aslan tarafından Abydos yakınında öldürüldüğü tarih belli değildir; bunun Haçlılar seferinin başlamasından evvel ol-

duğu muhakkaktır. Oikonomos'un ve ondan naklen Slarsın dedikleri gibi (*İzmir hakkında tetkikat,* s. 27), Haçlılar seferi başladıktan sonra, İzmirin 1097 de bir defa Bizanslılar tarafından alınıp ta, bu şehrin yeniden Çaka tarafından zaptedilmesini müteakip değildir. Zaten 1097 de İzniğin Haçlıların yardımiyle Bizansın eline geçmesinden sonra, Kılıç Aslanın Orta Anadoluya çekilmesini müteakip, Bizansla anlaşarak Abydosu muhasara eden Çaka'ya karşı sefer açmasına imkân yoktur. Bu sebeple Çakanın 1097 den evel öldüğü aşikârdır. Bu vak'a Anna tarafından Haçlılar seferinden evvel bahsedilmekle de teyid edilmektedir. Oikomonosun bu hataya düşmesine sebep Anna Komnenanın, 1097 de Bizanslıların İzmiri zaptettikleri zaman İzmir ve adaları Çakanın elinde imiş gibi göstermesidir. Halbuki yukarda ayni kaynak Çakanın ölümünü bütün teferruatiyle anlatmış olduğundan, bu defa da ortaya bir yanlış kaydın karıştığı muhakkaktır. Çaka, Abydosu muhasara ederken İzmir ve adaların idaresini, biraderi, vaktiyle Midilliyi Joannes Dukasa karşı müdafaa eden, Yalvaça bırakmış olmalıdır. Çakanın ölümünden sonra Yalvaçın oraları elinde tuttuğu ihtimal dahilindedir.

ÇAKA BEY'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA İZMİR VE ADALARIN DURUMU. BİRİNCİ HAÇLILAR SEFERİNİN BAŞLAMASI ÜZERİNE İZMİR'DE TÜRK HÂKİMİYETİNİN SONA ERMESİ

1097 de Haçlı orduları, İstanbul boğazından geçerek İznik şehrini muhasara ile Haziranda zaptettiler; sonra, Eskişehir yolunu takiben Antakya yolunu tuttular. Kılıç Aslan da mücadeleyi idare için iç Anadoluya çekildi. Bu vaziyetten istifade ile Türklerin eline geçen şehirleri geri almakta Bizans acele göstererek, bilhassa sahil mıntakasını istirdat için hazırlıklara başlandı. Birinci Haçlılar ordusunun İstanbula geldiği sırada (1097) İzmir ve civarı, Sakız (ve her halde Midilli ile Sisam) adaları İzmir Beyinin elinde idi; belki Rodos da ona tâbiydi (Anna Komnena yanlışlıkla beyin ismini Çaka demekte devam ediyor). Efes (Ephesos) de Tanrıvermiş ve Marazes (Barak?) adlı beylerin elinde idi.

Bizans imparatoru buralarını zaptetmek için kayın biraderi Joannes Dukası memur etti.

Bizanslılar, İzmiri ve adaları harbetmeksizin almak için şu çareye başvurdular. İznik zaptedilirken Bizanslıların eline düşen Türk esirleri arasında Çakanın kızı da vardı. Bu bayanın, Çakanın Kılıç Aslana verdiği kızı mı, yoksa başka bir kızı mı olduğu malûm değildir. Bizans kumandanı da Çakanın bu kızını kendisiyle birlikte aldı; İzmire tâbi beylere göstererek, İznik'in hakikaten Türklerin elinden çıkmış olduğuna inandıracaklardı. Joannes Dukas, Abydos yolu ile İzmir üzerine yürüdü ve Kaspaks adlı birini de donanmanın âmiri yaptı. Hem denizden, hem karadan abluka altına alınan İzmir, başka yerden gelecek yardım da olmadığından, Bizanslılara mukavemet edemedi. İzmir Beyi, müzakereye girişerek serbestçe çıkabilmek şartiyle şehri teslime razı oldu. Fakat bir "Suriyelinin" (Arap yahudi?) yerlilerin birinden beş yüz altın çalmış olduğu iddia edilince mahkemeye götürüldü. Suriyelinin sabık donanma kumandanı ve bu sırada İzmirin valisi olan Kaspaks'ı yaraladığı bahane edildi ve İzmirde onbin kişi öldürüldü. Öldürülenlerin bilhassa Türk ve islâm oldukları anlaşılıyor. Bu suretle İzmirde Bizanslı Rumlar tarafından yapılan ilk katliâm 1097 yılında cereyan etmiştir.

Efes şehrinin zaptına gelince, Tanrıvermiş

ile Marazes (Barak?) Bizanslılara şiddetli bir mukavemet gösterdikten sonra, nihayet şehri bırakmak mecburiyetinde kaldılar. Burada Bizanslıların eline geçen iki bin esir adalara dağıtıldı. Adaların Türkler tarafından iskânı tarihinde bu kayıt nazarı itibara alınmalıdır. Efesteki Türk kuvvetleri Menderesi geçerek Polybotum şehrine çekildiler ve ancak Sardes ile (Filâdelfiya) Philadelphia'yı Bizanslıların almalarını müteakip, burasını da düşmana bırakmak mecburiyetinde kaldılar 15 - 20 yıllık Türk hâkimiyetinden sonra bu suretle Ege denizi sahilleri yeniden Bizans idaresine geçmiş bulunuyordu.

Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarının Türklerin elinden nasıl çıktığına dair kaynaklarda bir şey bulunmadığından, bu ciheti sükûtla geçmek mecburiyetindeyiz.

ÇAKA BEY'İN ŞAHSİYETİ VE ANADOLU TÜRK TARİHİNDEKİ YERİ

Çaka Beyin kardeşi ve başka taallukatına dair kaynaklarda hiç bir şey bildirilmiyor. Onun nerede gömüldüğü de belli değildir; Abydos'ta öldürüldüğüne göre, kabri de oralarda olmalıdır.

İzmirde ve civarında ilk Türk hâkimiyetini kuran bu kahraman Türk başbuğunun büyük başarıları, Haçlılar seferi gibi bütün dünyayı ilgilendiren büyük vak'aların gürültüleri arasında kaybolup gitmiştir. Buna bakmaksızın Çaka Beyin İzmir ve çevresinde Türk hâkimiyetinin tanınmasına ve gelecekteki Türk egemenliğinin zeminini hazırladığına hükmetmeliyiz.

Çaka Bey, yaptığı işlerden açıkça görüldüğü veçhile, kabiliyetli bir teşkilâtçı ve mahir bir kumandandı. Kısa bir zamanda "ilk Türk donanması" nı meydana koyması, Türk Denizcilik tarihinde ona büyük bir şeref kazandırmaktadır. Batı Anadoluyu ele geçirdikten sonra, donanmaya dayanarak Trakyayı ve hatta İstanbulu ele geçirmek isteyişi Çakanın

siyâsî plânlarının ne kadar geniş olduğunu açıkça gösterir. Bu plânın kendisinden ancak 460 yıl sonra Fatih Mehmet tarafından gerçekleştirildiği düşünülürse, İzmirin ilk Türk Beyinin kafasındaki plânların azameti kolayca anlaşılır. Ege denizindeki Türk hâkimiyeti, Çakadan 200 yıl sonra Omur Bey zamanında yeniden gerçekleştirilmiş olmakla, - İzmir Beyi bu suretle ne yönden alınırsa alınsın - Batı Anadoludaki Türk hakimiyeti, askerlik dehası siyasî görüşlerinin genişliği bakımından, hem Osman oğullarından hem de Aydın oğullarından bir kaç yüzyıl önce yaşamasına rağmen hepsinden önde gelir. Ne yazık ki böyle büyük bir Türk kahramanı, tarihte büyüklüğü ve kahramanlığıyle anılan İznik sultanı Kılıç Arslan'ın eliyle öldürülmüştür. Bu vak'a bize: Haçlılar seferi gibi Anadolu Türk iline karşı yaklaşan büyük dış tehlike zamanında, Anadolu Türk Beylikleri arasında birlik olmayışından doğan neticeleri bir daha hatırlatmak itibariyle de mühimdir. Çaka gibi kudretli bir zatın öldürülmesi, kuvvetlerinin dağıtılması, Haçlı ordularının kolayca Anadoluya girmelerine ve Kılıç Arslanı yenmelerine müncer oldu. Çaka Bey ile damadı Kılıç Aslan'ın münasebeti ve Çaka Beyin hayatının sonu anlatılırken bu cihet daima gözönünde tutulmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Anna Komnena: Alexias, rec. J. Schopen - A. Reifferscheid, Bonnae I. 1839, II. 1878.

Johannes Zonaras: Epitomae historiarum libri XIII - XVIII. ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnae 1897.

Michaelis Glycas, Annales, rec. İ. Bekkerus, Bonnae 1836.

Danişmendtname: Millet Kütüphanesi nüshası.

F. Chalandon: Les Comnènes. I. Essai sur le régne Alexias I[e] Commène (1081-1118), Paris 1900.

A. A. Vasiliev: Histoire de l'empire byzantin I-II. Paris 1932.

The Eastern Roman Empire. Th. Cambridge Medieval History. Cambridge 1927.

V. Vasilievskiy: Vizantiya i Peçenegi. Trudy. S. Psbg 1908.

Akdes Nimet: İzmir Türkleri ve Peçenekler. İzmir Fikirler Mecmuası, sayı 6. İzmir 1932.

Akdes Nimet Kurat: Peçenek tarihi. İstanbul 1937.

Gy. Moravcsik: Byzantinoturcica I-II. Berlin 1958[2].

Mükrimin Halil Yinanç: Türkiye Tarihi. Selçuklular devri I. Anadolu'nun Fethi. İstanbul 1944.

Steven Runciman: A History of the Crusades, I (1962) m. y.

Oikonomos-F. Slars: İzmir Hakkında Tetkikat. İzmir ve Havalisi Âsârı Atika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatı, sayı 6, İzmir 1932.

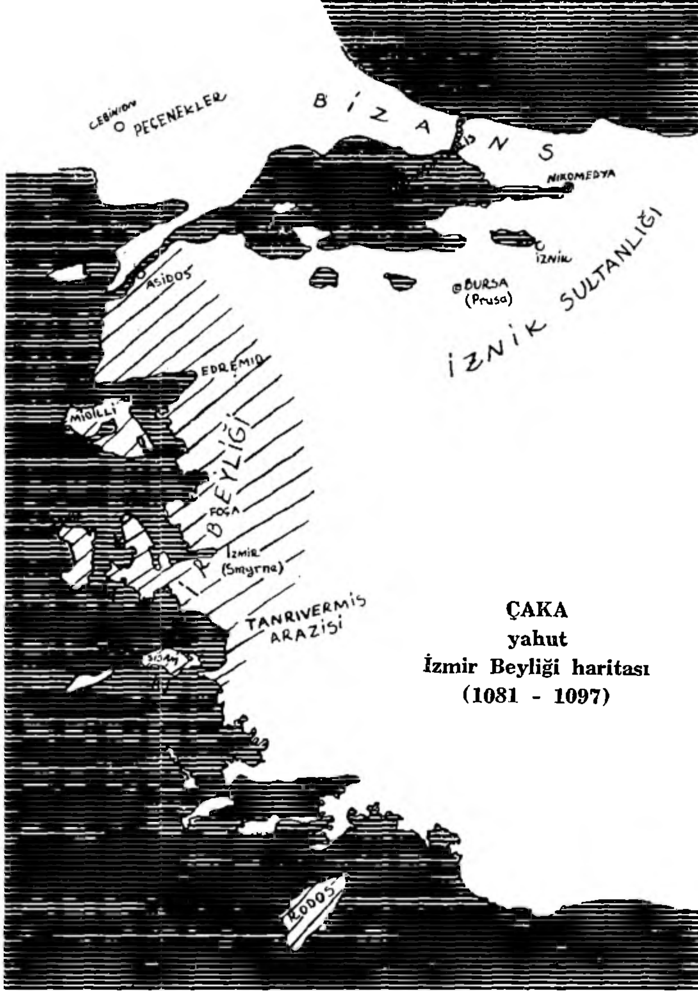
K. Krumbacher: Geschichte der Byzantinischen Litteratur. München 1897.

Encyclopedie de l'Islam. Muhtelif maddeler.

K. Mordtmann: İzmir maddesi, Encyclopedie de l'Islam.

E. de Zambaur: Manuel de Généalogie et de Chronologie pour l'histoire de l'Islam. Hannover 1927.

Osman Turan: Selçuklular Tarihi ve Türk - İslâm Medeniyeti. Ankara 1965.



ÇAKA
yahut
İzmir Beyliği haritası
(1081 - 1097)